

تدریس ادبیات فارسی در دبیرستان

بررسی يك كتاب درسی

احمد احمدی بیرجندی

پیش از ورود در اصل مطلب؛ باید دید هدف از آموزش ادبیات، یا به نحو اخص (درس فارسی) در سالهای اول تحصیل چیست؟

شکی نیست که در سالهای آغازین تحصیل در دبستان، که دنباله کودکی و آغوش پر مهر مادر است، هدف تنها زبان آموزی است: گفتن، خواندن، نوشتن. سپس به تدریج که زبان کودک به گفتن کلمات تازه بازتر و تواناتر می شود و بر بیان و خواندن و نوشتن مطالب ساده تسلط می یابد و گنجینه لغات ذهنی اش افزونی می پذیرد و در حقیقت از سالهای آخر دبستان (سوم، چهارم و پنجم) باید کم کم به زیباییهای کلام و کلمات زیبا و اندیشه های لطیف و شیوه های هنرمندانه (= ادبیات) آشنا شود، تا حلاوت سخنان زیبا و موزون ادبی را در مذاق جاننش حس کند و ذوق زیبایی شناسی اش پرورش یابد. از اینجا است که ادبیات، برای کودک و نوجوان، کم کم مطرح می شود و در این مرحله است که به راستی از شنیدن اشعار موزون و کلمات آهنگین و نکات دقیق و رقیق لذت می برد و با ادب زبان مادری انس می گیرد. هنگامی که نوآموز به دوره راهنمایی می رسد، ادبیات برایش جدی تر مطرح می گردد و کم کم صورت گسترده تری پیدا می کند. در این سالها با نمونه های نثر و نظم و شعر نویسندگان و شاعران قدیم و جدید و برخی از آثار اهل ادب و دستور زبان روبرو می شود. نوآموز در این مرحله، باید با آثار ذوقی و هنری شاعران و نویسندگان معاصر و گذشته آشنا گردد و ارج و ارزش آثار ادبی گذشته و معاصر را دریابد و نه تنها از جهت الفاظ و قوالب سخن، بلکه از جهت فکر و ایدئولوژی و مکتب عقیدتی و مسایل زندگی،

۳۲. شعر معاصر عرب، ص ۱۱۳.

۳۳. همان، ص ۱۱۷.

۳۴. الطهرانی، آقابزرگ. الذریعه الی تصانیف الشیعه، جلد نهم، بخش اول، ص ۹۶.

۳۵. با عنایت به نام کتاب بدعت ها و بدایع نیماوشیخ به قلم شاعر معاصر، مهدی اخوان ثالث (م. امید)، انتشارات توکا، (تهران ۱۳۵۷).

۳۶. ch. baudelaire (۱۸۶۷ - ۱۸۲۱) شاعر مشهور فرانسوی که در شعر پس از خود تأثیر قابل ملاحظه ای بر جای گذاشت.

۳۷. تموز، در نظر ساکنین بین النهرین خدای سرسبزی و شادابی و چیزی معادل ادونیس Adonis در نزد فنیقی ها می باشد.

۳۸. The Waste Land این منظومه به همراه اشعار دیگری از الیوت، تحت عنوان دشت سترون و اشعار دیگر، توسط پرویز لشکری به فارسی ترجمه شده، (تهران ۱۳۵۱)، انتشارات نیل.

۳۹. The Golden Bough، یکی از معروفترین آثار غربی در زمینه مردم شناسی و اساطیر، و دریایی از اطلاعات در باره میتولوژی مقایسه ای، در ادبیات غرب.

۴۰. شعر معاصر عرب، ص ۱۴۴.

۴۱. همان کتاب، ص ۱۵۱.

۴۲. رك: عبدالعزيز شرف، «عبدالوهاب البیاتی، اشاره ای کوتاه به زندگی و آثارش»، شعرهای تبعید و چشمان سگان مرده، ترجمه عدنان غریفی، انتشارات رواق، (تهران ۱۳۵۷)، ص ۱۱.

۴۳. با اقتباس از عنوان شعری از خود او، رك: شعرهای تبعید، ص ۵۸.

۴۴. همین مشابهاً، دکتر جلیل کمال الدین، منتقد معاصر عرب را به تألیف دو اثر به نامهای: المتنبی و البیاتی و البیاتی و ناظم حکمت، راهنمون شده است.

۴۵. با توجه به عنوان کتاب، مأساة الانسان المعاصر فی شعر عبدالوهاب البیاتی، (قاهره ۱۹۶۶).

۴۶. شعر معاصر عرب، ص ۱۶۲.

۴۷. همان کتاب، ص ۱۷۳.

۴۸. همان کتاب، ص ۱۷۰.

۴۹. بیروت ۱۹۶۵، این کتاب توسط محمد باقر معین الفربائی با نام: سوگنامه حلاج به فارسی ترجمه شده است، امیر کبیر، (تهران ۱۳۵۷).

۵۰. حیاتی فی الشعر، ص ۹۷.

۵۱. اورفه Orphee، در اساطیر یونانی نام شاعری است مخترع چنگ که به نیروی شعر خود حیوانات و گیاهان و حتی جمادات را مسحور می کند. تعبیر «اورفه سیاه» عنوان مطلبی است که زان پل سارتر به عنوان مقدمه بر شعر سیاهپوستان، نوشته است. این مطلب در کتابی مستقل به همین نام توسط مصطفی رحیمی به فارسی ترجمه و بارها تجدید طبع شده است. انتشارات رز، (تهران ۱۳۵۱).

۵۲. دیر یاسین: دهکده ای در کنار غربی اورشلیم که ۲۵۴ نفر ساکنین عرب آن در نهم آوریل ۱۹۴۸ توسط تروریست های یهودی بطرز فجیعی قتل عام شدند.

۵۳. کفر قاسم: دهکده ای عرب نشین در فلسطین علیا که در ماه اکتبر ۱۹۵۶ بیش از پنجاه روستایی بیرو جوان و کودک آن به وسیله اشغالگران صهیونیست قتل عام شدند، نه سال بعد (۱۹۶۵) عده ای از جوانان فلسطینی گروهی بزرگ تشکیل دادند و رفتند تا یاد شهیدان را گرامی بدارند. لیکن نظامیان اشغالگر راه بر آنها بستند که جوانان با خواندن اشعاری از سمیع القاسم و عصام العباسی درباره شهیدان کفر قاسم، با متجاوزین درگیر شدند. در پایان روز دهها کشته و مجروح در سالروز حادثه کفر قاسم بر جای مانده بود.

۵۴. قران مجید، بخشی از آیه ۲۶ سورة المطففین.

۵۵. شعر معاصر عرب، ص ۲۱۱.

۵۶. غسان کتفانی، ادب المقاومة فی فلسطین المحتله، (بیروت؟)، ص ۲۲.

تحقیقی.

۲) در نقل قطعات شعر و نثر قدیم و جدید باید مؤلفان محترم به آخرین و مطمئن ترین مأخذ موجود رجوع کنند. نمونه را، ایباتی که از بوستان سعدی در صفحه ۵ کتاب اول راهنمایی نقل شده است می آورم که باید در آن بازبینی به عمل آید.

قطعه دارای این عنوان است:

خنک آنکه آسایش مردوزن
گزیند بر آسایش خویشتن
که عنوان بدین صورت مناسب نیست؛ به هر حال در سطر سوم این قطعه آمده است:

به شب گفتی آن جرم گیتی فروز
دری بود از روشنایی روز
و حال آنکه این بیت در بوستان مصحح استاد دکتر غلامحسین یوسفی بدین صورت آمده است:

به شب گفتی از جرم گیتی فروز

دری بود در روشنایی چو روز
و پیدا است که وجه اخیر معنای روشنتر و محصلتری دارد. یا بیت اول همین مثنوی که به صورت عنوان در بالای صفحه نگاشته شده:

خنک آنکه آسایش مردوزن
گزیند بر آسایش خویشتن
که روشن است به تناسب انگشتی و نگین گرانبهای آن در وجهی که آقای دکتر یوسفی در بوستان مصحح خود اختیار کرده اند رجحانی وجود دارد و آن وجه چنین است:

خنک آنکه آسایش مردوزن
گزیند بر آرایش خویشتن
و به طور کلی پیشنهاد می کنم، مؤلفان محترم در ذیل هر قطعه مأخذ و چاپ آن را نقل فرمایند تا همین عمل باعث تحریک کنجکاوای دانش آموزان شود و درباره تصحیح متن های ادبی اطلاعاتی کسب کنند. ما امروز به لطف خداوند و همت دانشمندان کوشا از اکثر آثار ادبی خود متنهاى مصححی در دست داریم. چرا باید مؤلفان محترم حتی در نقل متنی از کلیله و دمنه بهرامشاهی و یا دیوان ناصر خسرو قبادیانی اولاً نظری به متن کلیله به تصحیح مجتبی مینوی و یا دیوان مصحح مجتبی مینوی و دکتر محقق نکنند؟! (۳)

در صفحه ۱۱ کتاب اول راهنمایی، تحت عنوان «پیاموزیم»، مطالبی درباره استفاده از کتاب و کتابخانه آمده است که بسیار مفید است (بخصوص اگر این آشنایی به صورت گردش علمی در کتابخانه های شهر و زیر نظر معلم انجام گیرد). سپس در صفحه ۱۲ این بحث دنبال شده و درباره فهرست مندرجات کتاب بحث شده و چنین آمده است: «... مثلاً فهرست مندرجات کتاب فارسی سال اول راهنمایی تحصیلی که در اول آن قرار دارد.» در صورتی که در چاپ ۱۳۶۰ شمسی در اول کتاب فارسی سال اول

چنین فهرستی نیامده است و در آخر کتاب هم.

۴) در صفحه ۴۶ قطعه ای از نوشته های استاد فقید سعید نفیسی تحت عنوان «آشیان خراب» آمده است که در حد خود و از جهت پرورش عاطفی نوآموزان بسیار زیبا و آموزنده است. اما چون این قطعه - با تصرف و تلخیص - از کتاب ستارگان سیاه نویسنده مذکور نقل شده است، ناگزیر در آن تغییراتی داده شده است. به نظر من همان تلخیص که در بعضی موارد، به ضرورت حجم کتاب و رعایت وقت لازم می نماید، کافی است. اما تصرف در کار نویسنده یا شاعر جایز به نظر نمی رسد، مگر حذف کلمات رکیک و مستهجن و نامناسب (اگر چنین موردی باشد) با کلاس درس، زیرا این تصرفات گاه موجب پدید آمدن اختلافات ناهنجار و تناقض می شود. مثلاً در صفحه ۵۱ در پرسش هشتم سؤال شده است: «رجب چرا وقتی که به کنار جویبار رسید توقف کرد؟» در صورتی که در متن درس اسمی از رجب نیامده است! (از رجب در متن اصلی یاد شده است) این امر و نظایر آن، ناشی از همان تصرفهای بیجا است. برخی از صاحب نظران را عقیده بر این است که کارها یا شاهکارهای هنری را به هیچ وجه نمی توان ملخص کرد چه رسد به تصرف. به هر حال باید در این کار تأمل بیشتری کرد.

۵) یکی از کارهای ضروری، معرفی اجمالی شاعران و نویسندگانی است که آثارشان در کتابهای درسی جای جای می آید. فی المثل در ذیل همین قطعه «آشیان خراب» در صفحه ۵۱ بسیار بجا بود معرفی اجمالی از شادروان سعید نفیسی و برخی از آثار منتشرش که برای نوجوانان مناسب است، ذکر می شد. مع التأسف در ذیل بعضی از قطعات شعر و نثر، حتی گوینده شعر یا نویسنده کتابی که از آن مطلبی نقل شده است، معرفی نگردیده و بدین صورت قطعه ای بی هویت به دست داده شده است. چنانکه در صفحه ۱۶۲ همین کتاب اول راهنمایی، شعر بسیار خوب «قائد بیباک» آمده است، اما در ذیل آن چنین نوشته اند: «نقل از کتاب تفسیر آفتاب» آن هم (با تلخیص و اندکی تصرف). لازم بود نویسنده پرکار و دانشمند کتاب تفسیر آفتاب (آقای محمد رضا حکیمی) را معرفی می نمودند و حتی از دیگر آثارشان مانند سرود جهشها، دانش مسلمین و چندین کتاب دیگر این نویسنده، که خواندن همه یا دست کم برخی از آنها برای نوجوانان و جوانان ما از اوجب واجبات است، یاد می کردند.

آخرین مطلب پیشنهادی بنده در مورد بخش «کلمه ها و ترکیبهای تازه» است که در ذیل هر درس آمده است و نیز در کتابهای دیگر و کلاسهای دیگر. به نظر من، خوب است مؤلفان محترم از دادن معادلها و معانی لغات در همه درسها اجتناب کنند و دست کم برخی از لغات و یافتن معانی آنها را به عنوان تکلیف به عهده نوآموزان بگذارند تا بچه ها خیلی پخته خوار و تبیل بار

- تهران. چهر. ۱۳۴۹.
- ۲۷۳- قادری نژاد. داروهای شیمیائی. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۴۲.
- ۲۷۴- قائم مقامی، محمد امین. ال اس دی و اثرات زیانبخش آن بر بدن. (تبریز) دانشگاه تبریز [بی نا، بی تا].
- ۲۷۵- قائمی، ابوالقاسم. دندان و تندرستی. تهران [بی نا]. ۱۳۳۷.
- ۲۷۶- قدسی، مهدی. درمان ضد هاری. تهران [بی نا]. ۱۳۲۱.
- ۲۷۷- _____ بیماران هاری. تهران [بی نا]. ۱۳۲۴.
- ۲۷۸- _____ مایه کوبی بر ضد سل. تهران [بی نا]. ۱۳۲۷.
- ۲۷۹- قریب، رضا. نشانه شناسی در طب اطفال. (شیراز) دانشگاه شیراز. ۱۳۴۸.
- ۲۸۰- قریب، محمد. بیماریهای کودکان. تهران. ۱۳۱۸.
- ۲۸۱- قضائی، محمد. بیماریها و عوارض ناشی از کار (طب کار). (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۵۶.
- ۲۸۲- _____ بیماریهای ناشی از عوامل فیزیکی. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۵۷.
- ۲۸۳- قندی، احمد. سیستم *TNM* در طبقه بندی بالینی های بدخیم. (اصفهان) دانشگاه اصفهان [بی تا].
- ۲۸۴- قوامیان، محمدتقی. قرص معده. تهران. چهر. ۱۳۴۰.
- ۲۸۵- کاتکین، گ. دیابت یا بیماریهای قندی. ترجمه سعید راد. تبریز [بی نا]. ۱۳۴۴.
- ۲۸۶- کار، محمد. فن کالبد گشایی و آسیب شناسی آکروسکیک (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۶.
- ۲۸۷- کاراپتیان، ژرار [و] جمشید لطیف پور. زهرشناسی (تشخیص شیمیائی مسمومیت). (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۵۹.
- ۲۸۸- کاسمی، نصرت الله. بیماریهای عمومی و تجربی غدد مترشحه داخلی. ج ۳. ۱۳۲۹-۱۳۳۳.
- ۲۸۹- _____ بیماریهای غدد. ج ۲. تهران. چهر. ۱۳۳۷.
- ۲۹۰- کاظمی. بیماریهای صرع. تهران. چهر. ۱۳۵۰.
- ۲۹۱- کرمانی، ابراهیم جعفر. نشانه شناسی بیماریهای روانی. تهران. چهر. ۱۳۴۹.
- ۲۹۲- کوهن، ژ. عقیمی مردان. ترجمه داود توکلی. (تبریز) دانشگاه تبریز [بی تا].
- ۲۹۳- کیهان، روح الله. پیشگیری بیماریهای واگیر در انسان. تهران [بی نا]. ۱۳۳۸.
- ۲۹۴- کیهان، روح الله [و] قدرت الله موثقی. تشخیص علمی
- بیماریهای شکم در شیرخواران و کودکان. تهران [بی نا]. ۱۳۴۴.
- ۲۹۵- گامبرت، ت. ا. بیماریهای قلبه ترجمه هاشم تابان [و دیگران]. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۴۵.
- ۲۹۶- گالو، س. ویتامین ها. ترجمه حسن صفاری. تهران [بی نا]. ۱۳۲۸.
- ۲۹۷- گلژی، حسین. بیماریهای میزراه. ج ۲. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۲۹.
- ۲۹۸- گرابر، ا. اندوکرینولوژی زنان. ترجمه محمد تقی حمیدیه. (تبریز) دانشگاه تبریز. ۱۳۵۳.
- ۲۹۹- گلچینی، کرملو [و] سیام طباطبائی [و] حقیقت. شناخت اعتیاد و راههای درمان آن. (تبریز) دانشگاه تبریز [بی تا].
- ۳۰۰- _____ بیماریهای آمیزی و راههای مبارزه با آن. (تبریز) دانشگاه تبریز [بی تا].
- ۳۰۱- گلدمن. اصول الکتروکاردیوگرافی. ترجمه فخران. تهران. چهر [بی تا].
- ۳۰۲- گوران، محمد. چون و چرا در سل. تهران. چهر. ۱۳۳۹.
- ۳۰۳- گوهر درخشان، کیوان. دردهای پشت و گردن. تهران [بی نا، بی تا].
- ۳۰۴- گیتی، ناصر. طب تجربی. ج ۲. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۶.
- ۳۰۵- _____ فیزیولوژی طبیعی و فیزیوپاتولوژی دستگاه بینائی. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۴۲.
- ۳۰۶- _____ فیزیولوژی کلینیک ج ۱. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۶.
- ۳۰۷- _____ فارماکولوژی پزشکی. تهران. چهر. ۱۳۴۵.
- ۳۰۸- گیو، ب. ر. [و] ا. پ. لمپاز. شیافد ترجمه فریده جواد (تبریز) دانشگاه تبریز [بی تا].
- ۳۰۹- لارمون، و. ا. بیماریهای ماهیچه ای استخوان. ترجمه مجید فریدی [و] احمد دیلمقانی. (تبریز) دانشگاه تبریز [بی تا].
- ۳۱۰- لشکری، محمد حسین. عدسی های قرینه ای و روش تجویز آن. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۵۳.
- ۳۱۱- _____ لوجی های چشم و درمان آن (استرایسیم). (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۵۲.
- ۳۱۲- لوب، س. [و] مک درموت. ب. بیماریهای لوزالمعده، کبد و دستگاه صفراوی. ج ۲. ترجمه شهیر سردار [و] هرانند آبکاریان. تهران [بی نا]. ۱۳۴۴.

۱۳۲۲. ۳۵۲- موحدی، محمد مهدی. از مباحث پیچیده بیماریهای زنان و مامائی. تهران [بی نا]. ۱۳۴۵.
- ۳۵۴- موحدیان، عباسعلی. بیماریهای اعصاب ج ۱. (اصفهان) دانشگاه اصفهان [بی تا].
- ۳۵۵- مویه، ژ. فوریت هادر سم شناسی. ترجمه اسدالله اسماعیل زاده. (تبریز) دانشگاه تبریز. ۱۳۵۷.
- ۳۵۶- موئیر، ا. ف. ک. [و] ت. ل. بارکلی. سوختگیها و درمان آن. (تبریز) دانشگاه تبریز. ۱۳۵۵.
- ۳۵۷- مؤدب نفیسی، عباس. درمان شناسی: درمان بیماریهای قلب و عروق. ج ۱. تهران. چهر. [بی تا].
- ۳۵۸- مولوی، محمدعلی. اصول بیماریهای ارثی انسان. ج ۱. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۵.
- ۳۵۹- مسائل گوناگون پزشکی. ۴ ج. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۷-۱۳۴۰.
- ۳۶۰- راهنمای بیماران دیابتی. [بی جا، بی تا]. ۱۳۴۴
- ۳۶۱- مولوی، محمدعلی [و] سعید شفیع. بیماریهای عفونی. ج ۲. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۵۸.
- ۳۶۲- مولوی، مجیر. بیماریهای میزراه: سمیولوژی. ج ۱. تبریز. [بی تا]. ۱۳۳۶.
- ۳۶۳- بیماریهای میزراه: تفتیش در بیماریهای میزراه. ج ۲. تبریز [بی نا، بی تا].
- ۳۶۴- بیماریهای میزراه: بیماریهای کلیه. ج ۳. تبریز [بی نا، بی تا].
- ۳۶۵- مهدوی، اسدالله. راهنمای بالینی. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۴۶.
- ۳۶۶- مهرداد، کاظم. روشهای اساسی تحقیق در سلامت دهان و دندان. (تهران) دانشگاه ملی ایران. [بی تا].
- ۳۶۷- میجر، ر. تشخیص فیزیکی امراض. ترجمه کاظم مطیع. ج ۲. ۱۳۳۶-۱۳۳۷.
- ۳۶۸- میر، محمدتقی. پزشکی عملی. (شیراز) دانشگاه شیراز. ۱۳۳۴.
- ۳۶۹- میردامادی، حسن. تشخیص سفلیس. تهران [بی نا]. ۱۳۲۲.
- ۳۷۰- تفسیر امتحانات آزمایشگاه. تهران [بی نا]. ۱۳۱۴.
- ۳۷۱- سرم شناسی درمانگاهی. تهران. چهر. ۱۳۴۸.
- ۳۷۲- میرسپاسی، عبدالحسین. تاریخ تکامل مراکز دماغی. تهران [بی نا]. ۱۳۱۶.
- ۳۷۳- جنون جوانی. ج ۱. تهران [بی نا]. ۱۳۱۶.
- ۳۷۴- روانشناسی پزشکی. تهران [بی نا، بی تا].
- ۳۷۵- روانپزشکی. ۳ ج. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۰-۱۳۴۱.
- ۳۷۶- خلاصه روانپزشکی. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۴۲.
- ۳۷۷- میرهادی، مریم. سفلیس دهان. تهران [بی نا]. ۱۳۳۲.
- ۳۷۸- میزانی، مهدی. طرح و ساختمان دستگاه ارتدنیسی. ج ۱. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۴۳.
- ۳۷۹- میلانی نیا، اسمعیل. بررسی اثر ACTH و کورتیزون در کلنیک تهران [بی نا]. ۱۳۳۱.
- ۳۸۰- میمندی نژاد، محمدحسین. بیماریهای دستگاه تنفس. تهران [بی نا]. ۱۳۲۸.
- ۳۸۱- بیماریهایی که باعث تغییر شکل استخوانهای شوند تهران [بی نا]. ۱۳۱۹.
- ۳۸۲- پاتولوژی مقایسه ای بیماریهای مشترک انسان و دام. ۳ ج. [بی جا، بی نا]. ۱۳۳۵-۱۳۳۷.
- ۳۸۳- دستگاه گردش خون. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۹.
- ۳۸۴- سیاه زخم، بیماریهای مشترک انسان و دام. [بی جا، بی نا]. ۱۳۳۹.
- ۳۸۵- سالک کال آزار. [بی جا، بی نا]. ۱۳۴۴.
- ۳۸۶- کیست هیداتیک آکیوکوکوز. [بی جا، بی نا، بی تا].
- ۳۸۸- بیماریهای مقاربتی. تهران [بی نا]. ۱۳۳۶.
- ۳۸۹- سازش جسم با تغییرات بیرونی و درونی. تهران [بی نا]. ۱۳۲۱.
- ۳۹۰- سالمونلا. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۴۰.
- ۳۹۱- ضایعات خون. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۹.
- ۳۹۲- لیتوسپیروز. [بی جا، بی نا، بی تا].
- ۳۹۳- نشانه شناسی. ۳ ج. تهران [بی نا]. ۱۳۳۱-۱۳۳۳.
- ۳۹۴- سل، بیماریهای مشترک انسان و دام. تهران [بی نا]. ۱۳۳۳.
- ۳۹۵- سنگهای ریزه مجاری ادرار. تهران [بی نا].

- ۴۳۷- _____ راهنمای مواد دندان. تهران. چهر. ۱۳۴۴.
- ۴۳۸- _____ ضایعات پولپ تهران. چهر. ۱۳۴۴.
- ۴۳۹- نیکخو، محمد علی. تنظیم آشفته‌گیهای بدن در بیماری کلیه (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۵۳.
- ۴۴۰- وثوقی، جهانگیر. آنورسم آرترو، ونوپلورزی چرکی. تهران [بی‌نا، بی‌تا].
- ۴۴۱- ورقا. ناهنجاریهای فکی و دندان. تهران. چهر. ۱۳۴۷.
- ۴۴۲- وزیر کاشانی، سیدرضا. تشخیص کلینیکی با روشهای آزمایشگاهی. تهران. چهر. ۱۳۴۹.
- ۴۴۳- وکیلی، علی. نفرس و بیماریهای رماتیسمی و دیابت تهران. چهر. [بی‌تا].
- ۴۴۴- _____ بیماریهای دستگاه گردش خون. تهران [بی‌نا]. ۱۳۲۷، ۱۳۳۲.
- ۴۴۵- _____ بیماریهای خون. تهران. چهر. ۱۳۴۲.
- ۴۴۶- _____ بیماریهای دستگاه گوارش. تهران [بی‌نا]. ۱۳۲۶، ۱۳۲۸.
- ۴۴۷- _____ بیماریهای کبد تهران [بی‌نا]. ۱۳۲۶.
- ۴۴۸- _____ بیماریهای تغذیه و رماتیسم تهران. چهر. ۱۳۴۱.
- ۴۴۹- وکیلی، علی [و] نورالدین هادوی. بیماریهای دستگاه گردش خون. تهران. چهر. ۱۳۳۳.
- ۴۵۰- وکیلی، علی [و] اردوبادی. بیماریهای ریه و برونش. تهران. چهر. ۱۳۳۷.
- ۴۵۱- ویسلر، ه. بیماریهای ریه و برونش در کودکان. ترجمه محمد علی چکشیان. (تبریز) دانشگاه تبریز [بی‌تا].
- ۴۵۲- ویلسون. مامائی و زنان. ترجمه رسول رفیع. تهران. چهر. ۱۳۵۱.
- ۴۵۳- هاپکینز، ه. اصول تشخیص فیزیکی امراض. ترجمه محمد صاحب کشاف، تهران. چهر. ۱۳۴۵.
- ۴۵۴- هادوی، نورالدین. آلرژی. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۵.
- ۴۵۵- _____ دیابت. ج ۱. (تهران) دانشگاه تهران. ۱۳۳۲.
- ۴۵۶- _____ بیماریهای جنب و مدیاستن. تهران [بی‌نا]. ۱۳۲۷.
- ۴۵۷- _____ بیماریهای غدد تراوای درونی. تهران [بی‌نا، بی‌تا].
- ۴۵۸- _____ بیماریهای کلیه تهران [بی‌نا]. ۱۳۲۹.
- ۴۵۹- _____ بیماریهای کبد و مجاری صفرا. ج ۱. تهران
- [بی‌نا]. ۱۳۲۸.
- ۴۶۰- _____ بیماریهای دستگاه گوارش. تهران. چهر. ۱۳۳۳.
- ۴۶۱- هادیس. آب درمانی کودکان. ترجمه احمد به داد. تهران. چهر. ۱۳۵۲.
- ۴۶۲- هاریسون. بیماریهای دستگاه تنفس. ترجمه پرویز بقائی. تهران. اتحادیه ناشران و کتابفروشان. ۱۳۵۰.
- ۴۶۳- _____ بیماریهای قلب و عروق. تهران. چهر. ۱۳۵۲.
- ۴۶۴- _____ بیماریهای کلیه و اختلالات آب و الکترولیت ترجمه همایون مقومی. تهران. چهر. ۱۳۵۴.
- ۴۶۵- _____ بیماریهای دستگاه گوارش. ترجمه اسلامزاده [و] انصاری. تهران. چهر. ۱۳۵۱.
- ۴۶۶- هاشمی فرد. مسائل و اختلالات جنسی. تهران. چهر. ۱۳۴۸.
- ۴۶۷- هانتز، د. [و] ر. با مفورد. سمبولوژی بالینی و آزمایشگاهی. ترجمه هاشم تابان [و] دیگران. تهران. اتحادیه ناشران و کتابفروشان [بی‌تا].
- ۴۶۸- هنجی، محمد علی. تفسیر الکتروکاردیوگرام. شیراز. دانشگاه شیراز. ۱۳۴۹.
- ۴۶۹- _____ شناخت محیط طبیعت قلب و بدن انسان. (شیراز) دانشگاه شیراز. ۱۳۵۸.
- ۴۷۰- هندرسن، ج. بیماری کودکان. ترجمه حسن مرنندی. تهران. [بی‌نا]. ۱۳۴۳.
- ۴۷۱- هنلی [و] اشمیت. آئزیمهای سرم و استفاده از آنها در تشخیص بیماریها. ترجمه حمید سلیمی خلیق [و] بلورچیان. (تبریز) دانشگاه تبریز [بی‌تا].
- ۴۷۲- یزدی، مرتضی. دانستیهای پزشکی: انسان سالم. ج ۱. تهران [بی‌نا]. ۱۳۴۲.
- ۴۷۳- _____ دانستیهای پزشکی: پیشگیری بیماری. ج ۲. تهران [بی‌نا]. ۱۳۴۳.
- ۴۷۴- _____ دانستیهای پزشکی: انسان بیمار. ج ۳. تهران [بی‌نا]. ۱۳۴۲.
- ۴۷۵- یغمائی، مهدی. پیشرفتهای نوین در پیشگیری و درمان ناسازگاریهای *Rh*. (مشهد) دانشگاه مشهد [بی‌تا].
- ۴۷۶- یوسفی، عزیزالله. استفاده از تشخیص پرتوشناسی در مامائی. تهران [بی‌نا]. ۱۳۳۱.

سخن قفطی را اگر به همان معنای توجه به فلسفه بگیریم درست است و جای مناقشه نیست، ولی تأسیس فلسفه غیر از توجه به فلسفه است و فارابی مؤسس فلسفه اسلامی است. یعنی پرسش تازه‌ای در فلسفه کرده است و پاسخی تازه به آن داده است که با پرسش و پاسخ یونانیان به یک معنا تفاوت دارد. کار او صرفاً تتبع آراء فلسفی نیست که غرض آن شناساندن تفکر استادان یونانی باشد. بلکه آغاز تأسیس فلسفه اسلامی است. شرح و بسط این نظر که فارابی چگونه فلسفه اسلامی را پایه گذارد و چه سخن تازه‌ای گفت، در کتاب فارابی: مؤسس فلسفه اسلامی نوشته دکتر رضا داوری (انتشارات انجمن فلسفه، ۱۳۵۴) آمده است. این کتاب یکی از بهترین آثار است که درباره ماهیت و سرچشمه تفکر فلسفی در عالم اسلامی نوشته شده و مشحون از آراء و نظرات تازه است.

لطیف گرد آورد.»

منطق ارسطو بدون شرح و بسط و تطبیق، برای خوانندگان مسلمان مفهوم نبود و از سوی دیگر تأسیس فلسفه هم بدون سامان دادن به منطق که زبان و آلت تفکر فلسفی است، ممکن نبود. فارابی وظیفه خود می‌دانست به منطق بیانی منظم بدهد و منطق را در قالب زبان عربی و با مثالهای مانوس بیان دارد. آثار منطقی فارابی اعم از شرح و تألیف بسیار است و در این میان شرح او بر کتاب باری ارمیناس ارسطو جایگاهی ممتاز دارد. متن عربی این شرح نخستین بار در ۱۹۶۰ به کوشش کوچ و مارو در بیروت منتشر شد و اینک ترجمه کامل و دقیق آن به زبان انگلیسی همراه با مقدمه‌ای مفصل و عالمانه توسط دکتر زیرمان منتشر شده است. مترجم کتاب العبارة فارابی را نیز که در واقع تلخیص باری ارمیناس است ترجمه کرده و در آخر کتاب آورده است.

شرح فارابی نخستین شرحی است که از باری ارمیناس ارسطو به زبان عربی به دست ما رسیده است. باری ارمیناس که صورت عربی شده *Peri Hermenias* یونانی است و معمولاً به العبارة ترجمه می‌شود، دومین فصل کتاب ارغنون ارسطو است و به دنبال مقولات می‌آید و در آن از احوال و انواع قضایای منطقی و مفردات آن سخن می‌گوید. این فصل نوشته کوتاهی است (متن یونانی ۸ برگ از برگ ۱۶ الف تا ۲۴ ب و ترجمه عربی چاپ عبدالرحمن بدوی ۳۴ صفحه) بسیار پیچیده و دشوار که فهم آن نیاز به آشنایی با زبان و فرهنگ یونانی دارد. باری ارمیناس دارای چهارده بخش است: اسم، فعل (کلمه)، آری گفتن (ایجاب)، نه گفتن (سلب)، اظهار و بیان (قضیه)، گفته (قول)، روبرو نهادن (تقابل)، و انواع قضایا، جهت قضایا، ممکن، ناممکن (ممتنع)، ضروری، اتفاقی.

قدما فارابی را معلم ثانی خوانده‌اند، و این لقب را در قیاس با ارسطو - که وی را معلم اول می‌گفتند - برای وی ساخته‌اند. ارسطو را از آن روی معلم اول می‌گفتند که واضح و مدون منطق بوده است و ظاهراً چون فارابی هم در عالم اسلام به وضع و تدوین منطق سروسامان داد، همین شأن را برای وی قائل شدند و معلم ثانیش خواندند. البته برخی از محققان جدید برآنند که این لقب صرفاً اشاره به منطقی بودن فارابی نمی‌کند و مفهومی وسیعتر دارد و در واقع غرض از تعلیم، تأسیس است و قدما نیز به این نکته که فارابی مؤسس فلسفه اسلامی بوده، توجه داشته‌اند. بهر حال یک نکته مسلم است و آن اهمیت مقام فارابی در علم منطق است. منطق ارسطو از همان آغاز نهضت ترجمه محل اعتنای متفکران اسلامی بود و کتاب ارغنون یکی از نخستین آثار است که به عربی برگردانده شد. در واقع دانشمندان ایرانی قبل از این نهضت نیز با منطق ارسطویی آشنایی داشته‌اند و پولس فارسی که در ۵۷۱ میلادی در گذشته، گویا نخستین منطقی ایرانی بوده است که در روزگار ساسانی به فلسفه و منطق پرداخته و به زبان فارسی هم در منطق کتاب نوشته است (نگاه کنید به مقدمه آقای دانش پژوه بر منطق ابن مقفع، ص ده). در دوره اسلامی ابن مقفع نخستین کسی است که در منطق به تألیف و ترجمه پرداخت، ولی تا دوره فارابی کتب منطقی تهذیب و تدوین روشنی نداشت و به گفته قفطی در اخبار الحکماء: «فارابی کتب منطقی را توضیح داد و مشکلات آن را روشن نمود و رازشان را آشکار کرد و از رسائل منطق هر چه را که قابل استفاده بود به فهم نزدیک ساخت و آنچه را که مورد نیاز بود در کتابهای خود با عبارات صحیح و اشارات

ترجمه‌های انگلیسی آن همراه با گزیده‌ای از مقالات و کتابهای مهمی که به زبانهای انگلیسی و فرانسه و آلمانی (و البته اکثراً انگلیسی) دربارهٔ ارسطو منتشر شده، آمده است. این کتابشناسی، موضوعی است و طبقه‌بندی موضوعات به تفصیل زیر است:

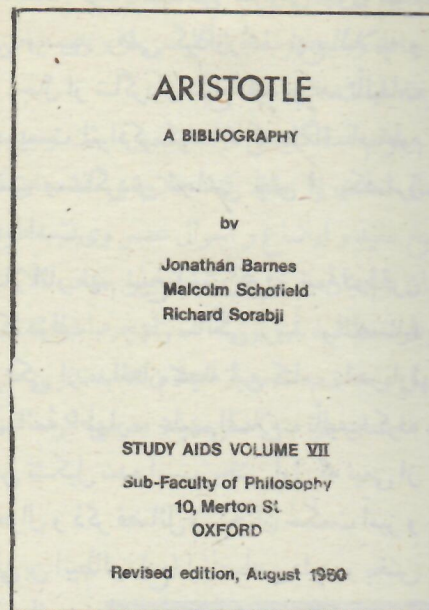
۱. مدخل: چاپهای متن اصلی یونانی، زندگینامه ارسطو، حکمت مشاء، مکالمات کلی راجع به ارسطو و مجموعه‌ها.
۲. ارسطوی جوان: تکامل فلسفی ارسطو، نظر ارسطو دربارهٔ افلاطون، و فلسفه ابتدائی ارسطو.
۳. منطق: آثار کلی، حمل، منطق غیر قیاسی، امکان استقبالی، جهت قضایا، برهان، جدل و روش فلسفی.
۴. مابعدالطبیعه: آثار کلی، ماهیت مابعدالطبیعه، وجود، مقولات، جوهر، الهیات، فلسفه ریاضیات، ذات، صورت، ماده، تفرّد، حقیقت و تناقض.
۵. فلسفه علم: آثار کلی، تبیین علمی، حرکت، زمان و مکان، زنون.

۶. علم: آثار کلی، نجوم، شیمی، زیست‌شناسی.
۷. روانشناسی (علم النفس): آثار کلی، جسم و روح، احساس، تخیل، تفکر.
۸. اخلاق: آثار کلی، خیر، سعادت، عدالت، فضیلت و لذت و غیره.

۹. سیاست: آثار کلی، طبیعت و جامعه، قوانین اساسی، دولت و فرد، تاریخ.
۱۰. شعر: آثار کلی، تراژدی، خطای تراژیک، کاتارسیس (تطهیر)، خطابه.

در این کتابشناسی حدود ۱۵۰۰ کتاب و مقاله معرفی شده است و تکیه گردآورندگان آن (آقایان بارنز، شافیلد و سهرابجی) بیشتر معرفی کتب و مقالات تازه است، ولی البته آثار اساسی قدیمی‌تر را هم در بردارد. نقص این کتابشناسی، بویژه برای ما، در این است که به ندرت به کتابهایی اشاره می‌کند که تأثیر ارسطو بر فلسفه اسلامی در آنها آمده است. خوشبختانه این نقیصه را دو کتابشناسی بسیار مهم پروفیسور پی ترز، *peters*، ارسطو و اعراب و ارسطوی عربی که هر دو در ۱۹۶۳ منتشر شده جبران می‌کنند. به هر تقدیر کتابشناسی ارسطو اثر فوق‌العاده سودمندی است و هیچ پژوهندهٔ فلسفه‌ای از آن بی‌نیاز نیست.

دانشگاه آکسفورد تا کنون در همین سری - سری راهنمای مطالعه و تحقیق *Studies Aid* - چند کتابشناسی دیگر هم، از جمله کتابشناسی اخلاق و کتابشناسی کانت، منتشر کرده است.

کتابشناسی ارسطو

Jonathan Barnes. *Aristotle, a Bibliography*. Sub-Faculty of philosophy, Oxford, 1980

فلسفه ارسطو هنوز هم پس از دو هزار سال فراز و نشیب تاریخ تفکر، جاذبه و نفوذ خود را نزد دستداران حکمت حفظ کرده است. ارسطو در جهان اسلامی شناخته شده‌ترین فیلسوف باستانی بود. آثار او تقریباً به تمامی در همان آغاز نهضت ترجمه در قرن سوم هجری به زبان عربی ترجمه شد و محل اعتنای متفکران اسلامی قرار گرفت. در واقع آشنائی نیاکان ما با ارسطو در هزار سال پیش بسیار بیش از آشنائی است که ما اکنون با این متفکر بزرگ داریم. از ارسطو جز دو سه اثر چیزی به فارسی ترجمه نشده است، که آنها هم البته هیچکدام از آثار مهم این فیلسوف نیستند.

شناخت ارسطو هم فی‌نفسه و هم از جهت تأثیری که بر حکمت اسلامی گذارده، برای ما مهم است و آغاز و ابزار هر شناختی هم البته به یک معنی منوط به آشنائی با منابع است. کتابشناسی ارسطو که دانشگاه آکسفورد اخیراً منتشر کرده است، گامی است در این راه. در این کتابشناسی متن آثار ارسطو و

را منتشر کرد، آثار قابل توجهی توسط مستشرقان و اسلام‌شناسان در این زمینه پدید آمده که مهمتر از همه، علی‌الاطلاق، اثر عظیم ونسینک است: المعجم المفهرس لالفاظ الحدیث النبوی، در شش مجلد.

اخیراً نیز به همت یکی از اسلام‌شناسان مسلمان، احمد فون دفنر، راهنمای تحقیقی مفیدی که عبارت از «کتابشناسی (اعم از کتاب و مقاله) حدیث در زبانهای اروپایی» است تهیه و از سوی «بنیاد اسلامی» لندن منتشر شده است. کتاب دارای یک پیشگفتار و یک مقدمه و ۵۵۹ مدخل و یک فهرست موضوعی است.

مؤلف در مقدمه به محققان اطمینان خاطر داده است که این اثر عمده‌ترین آثار این زمینه را دربر دارد. مدخلهای کتابشناسی زیر نام مؤلف یا مترجم وارد شده و سپس نام کتاب یا مقاله یا فصلی از کتاب که ترجمه حدیث یا در مورد حدیث است آمده و سپس سایر اطلاعات کتابشناسی معمول به ترتیب ذکر شده است.

مؤلف با دروغ و حسرت به کمبود منابع و آثار حدیث شیعه به زبانهای اروپایی اشاره کرده، ولی در پایان مژده داده است که اخیراً آقایان رضوی و جعفری همت به ترجمه کتاب کافی گماشته‌اند

ترجمه انگلیسی تفسیر سوره یوسف از تفسیر بیضاوی

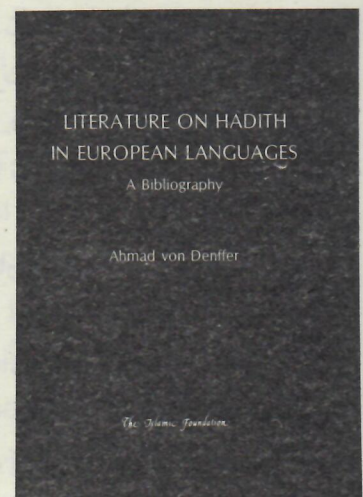
Baldāwī's Commentary on Sūrah 12 of the Qur'ān. Text, accompanied by an interpretative rendering and notes by A. F. L. Beeston, oxford, oxford University press, 1978.

کتابی که مشخصات آن مرقوم افتاد، ترجمه انگلیسی تفسیر سوره یوسف (ع)، از تفسیر بیضاوی است. تفسیر بیضاوی، نوشته ابوالخیر ناصرالدین عبدالله بن عمر، معروف به قاضی بیضاوی (متوفی ۶۸۵ ق)، یکی از تفاسیر معیارین و جا افتاده و عامه فهم و خواص پسند عالم اسلام است، که اساس آن بر تلخیص تفسیر کشاف و تفسیر کبیر امام فخر رازی نهاده شده است. به این شرح که بیضاوی آنچه درباره اعراب و معانی و بیان است از کشاف زمخشری معتزلی، و آنچه راجع به حکمت و کلام است از تفسیر هم مشرب اشعری خود، امام فخر،

تهران چاپ شد و در سال ۱۳۷۷ ق. با تصحیحات و پاورقی آقای سید کاظم موسوی میاموی تجدید چاپ شد. متن حروفچینی شده این اثر همراه با ترجمه فارسی و مقدمه آقای سید هاشم رسولی محلاتی در سال ۱۳۴۷ هـ. ش. توسط انتشارات اسلامیة در تهران به چاپ رسید. ترجمه انگلیسی از روی چاپ ۱۳۷۷ تهران انجام گرفته است.

ترجمه انگلیسی ارشاد دقیق است و مترجم سعی کرده است کمال امانت را حفظ کند. علاوه بر مقدمه‌ای که وی درباره زندگی شیخ مفید و اوضاع و احوال عصر وی و به طور کلی وضع شیعه در زمان دیلمیان، و نیز درباره تدوین کتاب الارشاد و تحلیلی مجمل درباره مطالب آن نوشته است، در آخر کتاب فهرست کاملی در چهار و هفت صفحه از اعلام کتاب تدوین کرده و همه اشخاصی که نامشان در متن ذکر شده معرفی کرده است.

ن. پ

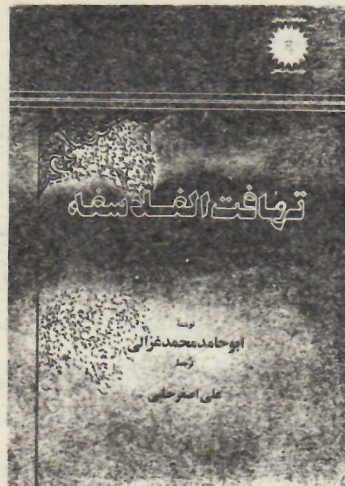

کتابشناسی حدیث

Denffer, Ahmad von, Literature on Hadith in European Languages a Bibliography., London, The Islamic Foundation, 1981, 94. p.

با آنکه تحقیق در علم حدیث نسبت به سایر علوم و معارف اسلامی، فی‌المثل شعر و ادبیات، از توجه کمتر محققان اروپایی و حتی خود مسلمانان برخوردار بوده، مع الوصف از زمانی که گل‌زهر در حدود یکصد سال پیش تحقیق معروفش درباره حدیث

را در انتهای کتاب خود «مناسبت تام آن با محتوای کتاب حاضر» و وجود «مایه‌های قوی منطقی» آن ذکر کرده است. تضاد دیالکتیکی یقیناً یکی از انتقادات قابل توجهی است که از دیدگاه عقلی و با اتکا به تفکر اسلامی نسبت به نظریه تضاد و دیالکتیک و نظریه شناخت ماتریالیستی ایراد شده است و کسانی که به این نظریه‌ها از دیدگاه‌های فوق توجه دارند نباید از مطالعه این کتاب غفلت ورزند.

تهافت الفلاسفه، ابو حامد محمد غزالی. ترجمه علی اصغر حلبی. مرکز نشر دانشگاهی. تهران. ۱۳۶۱. ۲۰۴ + هشت صفحه. بها ۳۰۰ ریال.

در میان کتابهای که در طی چهارده قرن تاریخ اسلام در نقد و تریف فلسفه و نمایاندن دعاوی بی دلیل و عقاید نامبرهن فیلسوفان نوشته شده، هیچ یک به اندازه تهافت الفلاسفه ابو حامد محمد بن محمد غزالی طوسی (۵۰۵-۴۵۰ هـ. ق) اهمیت پیدا نکرده است. گفته اند که غزالی بیشتر این انتقادات و «تعجیزات» خود را از مردی به نام یحیی نحوی گرفته است، اما اطلاع ما از زندگانی و افکار این مرد بسیار کم است و به حدی نیست که ما را قادر به داوری در کم و کیف کار او و غزالی، و بر فرض، اقتباس و یا انتقال دومی از اولی بکند.

اما هر چه هست، کار تدوین کتاب و عرضه آن بدین صورت بدیع هنر خود غزالی است و احتمال بعیدی می توان داد که یحیی نحوی- به فرض هم که معانی کتاب تهافت از آن او بوده- می توانسته است چنین تقسیم و تبویب و نکته سنجیهای اقناعی و ترغیبی در چنته داشته باشد.

۳. نویسنده در رأی خود در باب اقسام معرفت تجدید نظر کرده است. در دو طبع نخستین نظری این بود که معرفت یا علمی است یا متافیزیکی. لکن در این طبع وی به نوع دیگری از معرفت که آن را «غیر علمی و غیر متافیزیکی» می خواند قائل شده است. علاوه بر تغییراتی که به سخنرانیهای دوگانه داده شده، نویسنده نقدی را که ابوالحسن بنی صدر از مقاله «نقدی بر روش شناخت» کرده بوده است پاسخ گفته است.

در مقاله ای تحت عنوان «اصول دیالکتیک: تجدید مطلع» سروش سعی کرده است همه اصول دیالکتیک را یک بار دیگر به محک عقل سنجیده و بی مایگی و سستی آنها را بازگو کند. در مقدمه ای که او خود به این مقاله نوشته است می نویسد:

«در گفتارهای پیشین و خصوصاً در نقدی بر روش شناخت، کوشش ما بیشتر مصروف این بود تا نشان دهیم که اصول و قوانین دیالکتیک علمی و لذا راهگشا نیستند و ویژگیها و خواص اندیشه های علمی را ندارند و از پیش بینی علمی و رویارویی مستقیم با حوادث محسوس جهان ناتوان اند و از این رو با صرف نظر از این که درست یا نادرست باشند، یک نکته مسلم است و آن اینکه عاجز و بی کفایت اند...»

در گفتار دوم این کتاب اشارتی به نادرست بودن «اشتمال همه چیز بر اضداد» و «حرکت زایی تضاد» کردیم و به شیوه ای منطقی سستی و سخافت این دو سخن را باز نمودیم. در اینجا می خواهیم همین شیوه را به شرح بیشتر دنبال گیریم و به بسط و اشباع در آن خوض کنیم و همه اصول دیالکتیک را به میزان نقد بسنجیم و به محک خرد ناب عیار گیریم و آشکار کنیم که این اصول و ارکان چه در آنان و چه مایه توان دارند... (ص ۱۹۱).

به دنبال مقاله فوق مقاله دیگری تحت عنوان «تضاد و تناقض: تجدید مطلع» آمده است و نویسنده در این مقاله سعی کرده است نظر حکمای اسلامی و یونانی را در باب تضاد و تناقض و انواع آنها به شیوه ای دیگر بررسی کرده و نکات تازه ای به مطالب پیشین بیافزاید.

و بالأخره در خاتمه کتاب مقاله ای از بخش دوم کتاب معروف کارل پوپر به نام «تخمین ها و ابطال ها» که توسط آقای صادق لاریجانی از انگلیسی به فارسی ترجمه شده تحت عنوان «دیالکتیک چیست» چاپ شده است. سروش علت درج این مقاله

در گذر زین کیاست او باش
عقل دین جوی و پس رَوِ او باش
در میان متأخران شیخ بهائی (در گذشته ۱۰۴۱ هـ. ق) گوید:

چند و چند از حکمت یونانیان
حکمت ایمانیان را هم بدان
چند از این علم کلام بی اصول
مغز را خالی کنی ای بلفضول
دل منور کن به انوار جلی
چند باشی کاسه لیس بوعلی
سرور عالم شه دنیا و دین
«سُور» مؤمن را شفا گفت ای حزین
«سُورِ رسطالیس و «سُور» بوعلی
کی شفا گفته نبی منجلی
سینه خود را برو صد چاک کن
دل از این آلودگی‌ها پاک کن

در دیوان بسیاری از شاعران دیگر از این دست کنایات و اشارات در باب فلاسفه و فلسفه توان یافت و این همه نیست مگر تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم آثار و افکار غزالی و بویژه کتاب تهافت او.

اما آیا این تأثیر تا چه حدودی مثبت و سودمند و تا چه پایه منفی و زیانبار بوده، مطلبی جداگانه است و باید گفت «شرح این هجران و این سوزجگر / این زمان بگذار تا وقت دگر» همین اندازه می توان گفت که اهل اندیشه پس از غزالی کم و بیش به دو گروه تقسیم شدند: «گروهی معتقد شدند، و اکنون هم هستند، که قدرت استدلال و نفوذ فکری غزالی به حدی بود که با ضربتی که بر پیکر فلسفه زد، از آن زمان فلسفه در کشورهای اسلامی دیگر کمر راست نکرد»^۱ ولی یک گروه مانند رقیب فیلسوف او ابن رشد اندلسی معتقد شدند که «در این شک نباید داشت که این مرد (یعنی غزالی) هم در حق شریعت خطا کرد و هم در حق حکمت و فلسفه»^۲ والله تعالی اعلم.

هجری و سده های بعد انباشته است از تحقیر و تکفیر فیلسوفان و منع مردم از پرداختن به مباحث آنها.

انتقادات ابن جوزی (در گذشته ۵۹۸ هـ. ق) و ابن تیمیه (در گذشته ۷۲۴ هـ. ق) و ابن قیم (در گذشته ۷۵۱ هـ. ق) شاگرد او، و شهاب الدین عمر سهروردی (در گذشته ۶۳۲ هـ. ق) و بسیاری جز آنها نمایانگر تأثیر مستقیم یا غیر مستقیم انتقادهای غزالی از فیلسوفان در سده های بعدی بوده است. پس از غزالی، دیوار فلسفه چنان کوتاه و شیشه عمر او چنان شکننده شد که حتی شاعران فارسی زبان نیز - که معمولاً از فلسفه و مبادی آن آگاهی نداشتند، و اگر داشتند به هر حال برای رد صریح فلسفه بسنده نبود - بر فلسفه حمله آورده اند. گروهی مانند ابن جوزی گفتند: «فلسفه از فلّ و سَفّه مشتق شده است. یعنی اولش فل (شکست) و آخرش سَفّه (دیوانگی) است» و گفتند «فلسفی کمتر از فلسی است» و «فلسفی اهل دین مپندارید / هیز را جفت سامیل منهد» و خاقانی خطاب به خود گوید:

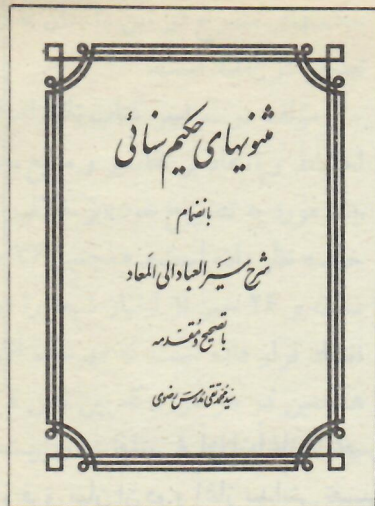
خواهی طیران به طور سینا
نزدیک مشو به پورسینا
دل در سخن محمدی بند
ای پور علی ز بوعلی چند؟

(دیوان، چاپ علی عبدالرسولی، ص ۳۹۴)

و گویا نخستین شاعری که صریحاً به فلسفه تاخته سنائی غزنوی (متوفی ۵۲۷ هـ. ق) است و به احتمال قریب به یقین آثار غزالی را هم خوانده بوده که این گونه بی پروا بر فلسفه تاخته است. اتفاقاً نام غزالی نیز در آثار سنائی آمده است. در حدیقه و در دیوان اشعار زیادی در این باب دارد. این دو سه بیت از حدیقه است:

همه تشریف عقل زالّه است
ورنه بیچاره است و گمراه است
عقل در کوی عشق نایبناست
عاقلی کار بوعلی سیناست

۱. مثنوی نان و حلوا صفحه ۸
۲. تراث الانسانیة، ج ۵، ص ۸۴۰، مقاله دکتر احمد فواد الأهوانی: تهافت الفلاسفة للغزالی (چاپ مصر، بدون تاریخ).
۳. تهافت التهافت، چاپ سلیمان دنیا، ص ۸۷۴ «ولاشك أن هذا الرجل اخطأ على الشريعة كما اخطأ على الحكمة».

تفکیک کرده و در ملحقات چاپ سوانح خود (تهران، ۱۳۵۹) درج کرده است. با وجود این که مدرس رضوی در همان چاپ اول می دانست که این اثر از سنائی نیست، معلوم نیست چرا باز هم مرتکب این عمل غیرمحققانه شده و آن را در مجموعهٔ مثنویهای سنائی چاپ کرده بوده است. مثنوی طریق التحقیق نیز بر اثر تحقیقات بسیار مفصل و سودمند محقق سوئدی بو اوتاس (Bo Utas) معلوم شده است که از سنائی نیست بلکه احتمالاً از احمد بن الحسن بن محمد النخجوانی است. کوشش بو اوتاس در تصحیح این اثر و مقدمهٔ مبسوطی که به آن نوشته است و همچنین ترجمهٔ انگلیسی آن یکی از ارزنده ترین تحقیقاتی است که مستشرقان در دههٔ هفتاد در بارهٔ یک اثر فارسی به عمل آورده اند. این اثر در سال ۱۹۷۳ در شهر لوند به چاپ رسیده است. در مورد مثنویهای دیگر نیز باید همین نوع تحقیقات به عمل آید. باری، با تحقیقاتی که از سال ۱۳۴۸ به بعد دربارهٔ پاره ای از آثارى که در ضمن مثنویهای سنائی چاپ شده است به عمل آمده، چاپ مجدد این آثار به همان صورت چاپ اول مایهٔ تأسف است.

سه مقاله در تاریخ تفسیر و نحو. سید محمدباقر حجتی. تهران. بنیاد قرآن. ۱۳۶۰. ۲۲۵ ص.

کتابی است تحقیقی و سرشار از اطلاعات تازه. استاد دکتر سید محمدباقر حجتی مدیر گروه علوم قرآن دانشکدهٔ الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران و از قرآن شناسان نامی ایران اند. مقالهٔ اول و دوم، بیشتر در نشریهٔ مقالات و بررسیهای دانشکدهٔ الهیات به طبع رسیده بوده است و مقالهٔ سوم در یادنامهٔ

با ذکر سند توضیح داده شده است.

۳- اقوالی که بدون ذکر قبیله به قبیله ای نسبت داده شده است با مراجعه به کتب نام قبیله ای که آن قاعده متعلق به او است روشن شده است.

۴- اقوال دانشمندانی که به صراحت نام آنها برده نشده است با مراجعه به کتب معتبر ذکر گردیده و به این ترتیب صحت قول میدانی محکمتر گردیده است.

۵- نام شاعران اشعاری که در متن ذکر نشده است با مراجعه به دیوانها و کتابهای نحو و لغت تا جایی که امکان داشته است روشن شده است.

۶- اغلب مباحث مشکل متن توضیح داده شده است و اغلب اشعار هم به فارسی ترجمه گردیده است.

کتاب اگرچه دارای شکل و اعراب است و مصحح کوشیده است که بدون غلط اعرابی از چاپ بیرون بیاید ولی کم و بیش غلطهای چاپی دارد که این امر با ضمیمهٔ غلطنامه ای جبران شده است. به هر حال در تاریخ تحقیقات معاصر ایران تاکنون کتابی به زبان فارسی در موضوع صرف و نحو از دانشمندان اسلامی با چنین چاپ منقح و حواشی مشبع به چاپ نرسیده است و احیای این اثر گرانبهای فرهنگ اسلامی خود از برکات انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی است که امید است در آینده هم احیای چنین آثاری ادامه داشته باشد.

مثنویهای حکیم سنائی: تصحیح و مقدمه از سید محمد تقی مدرس رضوی. تهران. بابک. ۱۳۶۰.

۳۸۲ ص. ۶۲۵ ریال

این کتاب اولین بار در سال ۱۳۴۸ با تصحیح محمد تقی مدرس رضوی ضمن انتشارات دانشگاه تهران به چاپ رسید. در این اثر مجموعاً شش مثنوی با عناوین عقلنامه، عشقنامه، سنائی - آباد، تحریمهٔ القلم، طریق التحقیق، کارنامهٔ بلخ و نیز سیرالعباد الی المعاد چاپ شده است.

مثنوی عقلنامه ظاهراً از سنائی است لیکن عشقنامه بتحقیق از سنائی نیست بلکه به احتمال قوی از عزالدین محمود کاشانی صاحب مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه است. این مثنوی که در حقیقت صورت منظوم سوانح احمد غزالی است به صورت کامل از روی یک نسخهٔ بسیار خوب خطی توسط گلچین معانی به چاپ رسیده است و نصرالله پورجوادی نیز بخشهای مختلف آن را

پیراستن تصویر یوسف صدیق از افسانه‌های ساختگی و دیگر بیان حکمت‌های مندرج در این داستان به زبانی روشن و روان به رشته تحریر در آمده است.

مؤلف در سراسر کتاب تکیه اصلی خود را بر قرآن، و سپس با احتیاط و انتقاد بر تفاسیر و منابع معتبر عامه و خاصه نهاده، و در چند مورد به تصریح خود «بر خلاف اجماع همه مفسران از عامه و خاصه نظر داده است». همچنین ۳۶ خبر و اثر از اخبار و آثار اهل سنت و ۲۶ خبر از اخبار شیعه را در پاورقی مورد خرد گیری و انتقاد قرار داده است که فهرست آنها در پایان کتاب آمده است. همچنین در هر مورد که بین نص قرآن و روایت تورات اختلاف بوده همه به تفصیل بیان شده است.

حرکت و تحول از دیدگاه قرآن. محمد تقی جعفری. تهران. بنیاد قرآن. ۱۳۶۰. ۸۶ ص.

کتابی است کم حجم و پر مغز از استاد محمد تقی جعفری که به پژوهش در اطراف معنای حرکت و تحول، هم از نظر علمی و فلسفی و هم از نظر فلسفه تاریخی - طبق منطق قرآن - می پردازد.

بعضی از مباحث کتاب عبارت است از: «دو منبع اساسی پذیرش حرکت جهان و پویایی انسان؛ سه قسم عمده حرکت: آیات مربوط به حرکت و دگرگونی جهان هستی؛ تفاوت میان دو دیدگاه در تحول؛ آیا حرکت و تحول جهان هستی تکاملی است؛ تکامل از کدامین عامل سرچشمه می گیرد؛ منطق قرآن میخکوب شدن در سنتهای گذشته را سقوط می داند و...»

در این کتاب استشهاد فراوانی به آیات قرآنی مربوط به تاریخ و تحول به عمل آمده و تفسیر بدیع و مستدلی از هر يك ارائه شده است. ابیات مناسبی نیز از مولوی درج شده است.

اغلب مراکز علمی پراکنده در بلاد اسلامی می بینیم نوعی بحثها و بررسیهای نظری است که از خاصیت زنده بودن و فعال بودنش در اجتماع خالی شده است، این بحثها و بررسیهای قرآنی غالباً به هدف انجام امتحانات، یا رسیدن به درجه علمی در يك سطح معین تحصیلی و امثال این هدفها می باشد...» (ص ۱۰).

و این کتاب - که بعداً در بعضی دانشگاههای کشورهای اسلامی به عنوان کتاب درسی بر گزیده شده - برای به دست دادن حداقل معارف و معلومات لازم جهت شناخت قرآن تدوین گردیده است. کتاب دارای هفت فصل است (۱). تعریف علوم قرآن؛ ۲. قرآن کریم - شامل بحث درباره اسماء قرآن و اعجاز قرآن و تحدی و مباحث دیگر؛ ۳. نزول تدریجی قرآن؛ ۴. وحی مکی و مدنی؛ ۵. جمع آوری و تدوین قرآن؛ ۶. سوره ها و آیات قرآن؛ ۷. اعراب کلمات قرآن و نقطه گذاری حروف آن.

در مجموع این کتاب مدخل خوبی برای آشنایی با علوم قرآنی است، ولی به تاریخ قرآن بیشتر پرداخته است تا به نحوی یکسان به یکایک علوم قرآنی: از جمله جای سه علم قرآنی بس مهم، یعنی متشابهات و تفسیر و ناسخ و منسوخ، در آن خالی است.

جمال انسانیت یا تفسیر سوره یوسف. نعمه الله صالحی نجف آبادی. چاپ نهم. تهران. بنیاد قرآن. ۱۳۶۰. ۳۴۰ ص.

نعمت الله صالحی نجف آبادی از محققان سختکوش معاصر است که به داشتن دید انتقادی ممتاز است. شهید جاوید به قلم ایشان در تحلیل تازه ای از قیام حسینی، یکی از بحث انگیزترین کتابهای دهه اخیر ایران بوده است. کتاب حاضر تفسیر شیوا و محققانه ای از سوره یوسف است که به گفته مؤلف به قصد

این آشنائی سبب کاهش اختلاف نظرها، دوباره کاریها و اتلاف وقت مسئولان و کارکنان وزارت خانه‌ها و سازمانهایی که با مقررات استخدامی کشور سر و کار دارند می‌شود.

فلسفه

۷- ابراهیم بیومی مدکور. در باره فلسفه اسلامی؛ روش و تطبیق آن. ترجمه عبدالمحمد ایتی. تهران. امیر کبیر. ۱۳۶۱. ۱۸۴ ص. ۲۸۰ ریال.

مؤلف این کتاب کوشش کرده است با بحث پیرامون سه مسأله سعادت و نبوت (از نظر فارابی) و نفس (از نظر ابن سینا) تأثیر فلسفه اسلامی را در تاریخ فلسفه نشان دهد. مطالب کتاب قدیمی است و اطلاعات نویسنده نسبت به تاریخ فلسفه اسلامی، که در ایران از قرن پنجم و ششم به بعد شکوفا شده است ناچیز و بلکه صفر است.

۸- جمال‌الدین اسدآبادی. نیچریه یا مادیکری. تهران. دفتر انتشارات اسلامی - وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم [بی تا] ۸۰ ص. ۳۵ ریال.

طبع مجددی است از رساله نیچریه که تفاوتی با چاپهای پیشین ندارد.

۹- حائری یزدی، مهدی. کاوشهای عقل نظری. چاپ دوم. تهران. انتشار ۱۳۶۰. بیست و هشت + ۲۶۲ ص. ۳۰۰ ریال.

چاپ اول این کتاب در سال ۱۳۴۷ در سلسله انتشارات دانشگاه تهران منتشر شد. در روی جلد متن حاضر ذکر شده است: «چاپ دوم با تجدید نظر». اما با تأمل در چاپ دوم و مقایسه آن با چاپ اول تفاوتی و تجدید نظری به نظر این نگارنده نرسید. نقد: منوچهر بزرگمهر. فلسفه تحلیل منطقی. تهران. خوارزمی. ۱۳۴۸. ص: ۱۷۴ - ۲۳۷.

۱۰- دکارت، رنه. تأملات در فلسفه اولی. ترجمه احمد احمدی. ویراسته اسماعیل سعادت. تهران. ستاد انقلاب فرهنگی، مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۶۱. ۱۳۸ ص. ۱۷۰ ریال.

تأملات بی شک مهمترین کتاب فلسفی دکارت و یکی از متون کلاسیک در فلسفه جدید است. این رساله با سبک بدیعی به اثبات وجود خداوند، تجرد نفس، بیان ماهیت خطا، بیان ماهیت ماده و چگونگی اثبات عالم خارج پرداخته است.

۱۱- سروش، عبدالکریم. تحریری نو از: نقدی و در آمدی بر تضاد دیالکتیکی. چاپ سوم. تهران. یاران. ۱۳۶۱. ۳۹۲ ص. ۳۳۰ ریال.

وجوه زیرین چاپ حاضر را از دو چاپ پیشین متمایز می‌کند: تغییر لحن از شیوه گفتار به شیوه نوشتار، افزودن قسمتهایی بر متن و پا نوشته‌ها در جهت تدقیق و تکمیل نکات، ذکر مآخذ بیشتر، تجدید نظر در بعضی اصطلاحات، افزودن مقاله‌ای از کارل پوپر تحت عنوان: «دیالکتیک چیست؟» به انتهای کتاب، پاسخ کوتاهی به ابوالحسن بنی صدر، و بخشی که حاوی پاسخ به پرسشهایی است که پس از انتشار چاپ اول کتاب و چاپ بعدی از نویسنده شده است. (در بخش نظر اجمالی همین شماره مطلبی درباره این کتاب آمده است).

۱۲- غزالی، محمدبن محمد (امام محمد غزالی) تهافت الفلاسفه ترجمه علی اصغر حلبی. تهران. ستاد انقلاب فرهنگی - مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۶۱. هشت + ۲۰۴ ص. ۳۰۰ ریال (در بخش نظر اجمالی همین شماره مطلبی در باره این کتاب آمده است).

۱۳- فارابی، محمدبن محمد (ابونصر فارابی). اندیشه‌های اهل مدینه فاضله. چاپ دوم. ترجمه و تحشیه جعفر سجادی. تهران. طهوری. ۱۳۶۱. ۳۹۲ ص. ۷۵۰ ریال

۱۴- کاپلستون، فردریک. کانت. ترجمه منوچهر بزرگمهر. ویراسته حسین معصومی همدانی. تهران. دانشگاه صنعتی شریف - با همکاری مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۶۰. ۳۵۶ ص. ۴۵۰ ریال.

این کتاب ترجمه بخشی از جلد ششم تاریخ فلسفه غرب تألیف کاپلستون است که به بیان فلسفه کانت اختصاص دارد. این کتاب یکی از تئواریخ معتبر فلسفه غرب است، تاریخ فلسفه غرب در هشت جلد بین سالهای ۱۹۴۶ تا ۱۹۶۶ منتشر شده است.

۱۵- گتون، رنه. سیطره کیمت و علائم آخر زمان. ترجمه علی محمد کاردان. ویراسته اسماعیل سعادت. تهران. ستاد انقلاب فرهنگی - مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۶۱. د + ۳۲۳ ص. ۴۲۰ ریال.

این کتاب حکم محکومیت تمدن غرب به مفهوم فرهنگی این کلمه است. این حکم همه جهان بینیهای اساسی و تمام علوم جهان غرب اعم از علوم دقیقه و علوم اجتماعی را در بر می‌گیرد. نویسنده به تبعیت از آئین هندو معتقد است که غرب اینک در عصر چهارم دوران بشریت که عصر ظلمت است، و در مرحله‌نهایی افول و دور شدن از سنت و معنویت اولیه به سر می‌برد. به نظر وی سبب این افول معنوی غفلت از کیفیت و سر نهادن در خط

کاو‌شهای مربوط به علوم قرآنی. تهران. دفتر نشر فرهنگ اسلامی. ۱۳۶۰. ۶۲۷ ص. مصور. رنگی ۶۰۰ ریال.

۲۸- حسینی سیاهپوش، محمود. مناسبات انسانی در مدیریت اسلامی. تهران. دفتر انتشارات اسلامی. وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. ۱۳۶۱. ۶۳۶ ص. ۲۵۰ ریال.

۲۹- رکنی، محمد مهدی. در صحنه غدیر؛ ترجمه خطبه غدیر و بازنگری به موضوع امامت. مشهد. اداره امور فرهنگی استان قدس. ۱۳۶۰. ۱۹۴ ص.

۳۰- سرافراز، رضا. میعاد با خورشید. تهران، الامام المهدی - بنیاد بعثت. ۱۳۶۰. ۶۴ ص. ۶۰ ریال.

۳۱- صافی گلپایگانی، لطف الله. فروغ ولایت در دعای ندبه. چاپ دوم. تهران. الامام المهدی - بنیاد بعثت. ۱۳۶۰. ۱۵۸ ص. ۱۲۰ ریال.

«سالیانی پیش دعای شریف ندبه مورد تاخت و تاز قلمی و بیانی بعضی منحرفین واقع شد و کوتاه نظرانی نادان، دور شدن خود را از ساحت ولایت اهل بیت (ع) و انحرافشان را از تشیع اصیل با اعتراض به مطالب این دعا نمایان ساختند. به دنبال این هجوم مدافعان مکتب اهل بیت به پاسخگویی برخاستند. نوشته حاضر از جمله کتابهایی است که عهده دار این مهم گشته است» (نقل از مقدمه).

۳۲- نظام امامت و رهبری. چاپ دوم. تهران. الامام المهدی - بنیاد بعثت. ۱۳۶۱. ۸۲ ص. ۶۰ ریال.

۳۳- وابستگی جهان به امام زمان (ع). چاپ دوم. تهران. الامام المهدی - بنیاد بعثت. ۱۳۶۱. ۶۵ ص. ۶۰ ریال.

«رساله حاضر تنها نوشته مستقلی است که به تبیین جهات این وابستگی و غور و تفحص در اطراف آن پرداخته است» (مقدمه کتاب).

۳۴- صدر، محمد باقر. اقتصاد مایا شناخت اقتصاد اسلامی. چاپ دوم. ترجمه محمد مهدی فولادوند. تهران. بنیاد علوم اسلامی. ۱۳۶۰. ۵۲۵ ص. ۵۰۰ ریال.

ترجمه تازه ای است از کتاب اقصا دنا. قبلاً این کتاب توسط محمد کاظم موسوی و سپهبدی ترجمه شده بود. در این کتاب مبانی اقتصاد اسلامی تشریح و با اقتصاد سرمایه داری و مارکسیستی مقایسه شده است.

۳۵- امام مهدی، حماسه ای از نور. ترجمه کتابخانه بزرگ اسلامی. تهران. امام المهدی - بنیاد بعثت [بی تا] ۸۸

ص. ۶۰ ریال.

۳۶- طالقانی، محمود (آیت الله). یرتوی از قرآن. قسمت ششم (جلد چهارم) آیات اول سوره نساء. به ضمیمه فرهنگ یرتوی از قرآن. گردآورنده محمد مهدی جعفری. تهران. انتشار. ۱۳۶۰. ۲۸۷ ص. ۱۵۰ ریال.

۳۷- عبدالهادی الفضلی. در انتظار امام. چاپ دوم. ترجمه محمد امینی. تهران. الامام المهدی - بنیاد بعثت. ۱۳۶۱. ۹۶ ص. ۵۰ ریال.

در این نوشته مهمترین موضوعی که طرح شده مسئله حکومت در زمان غیبت امام مهدی (ع) است. اینکه در این زمان زمامداری چگونه باید باشد و چه سان مردمان را برای پیا داشتن حکومت اسلامی فرا بخوانیم.

۳۸- غزالی، محمد بن محمد. (امام محمد غزالی). جواهر القرآن. چاپ دوم. به کوشش حسین خدیو جم. تهران. بنیاد علوم اسلامی. ۱۳۶۰. ۲۵۶ ص. ۲۲۰ ریال.

جواهر اثری است که در نوع خود بی نظیر است. در این کتاب آیات قرآن انتخاب و جمع آوری شده است. عربی این متن قبلاً بارها به چاپ رسیده بود و آقای حسین خدیو جم ترجمه این آیات را از روی قرآنها مترجم قرنهای چهارم تا ششم نقل کرده است.

۳۹- قرائتی، محسن. امامت. تهران. دفتر انتشارات اسلامی. وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. [بی تا] ۸۸ ص. ۴۰ ریال.

حدود سه سال است که برنامه های درسهای از قرآن در تلویزیون آغاز شده است. تاکنون جزوه هایی از این درسها درباره توحید و عدل و نبوت به چاپ رسیده است. جزوه حاضر از همان درسهاست. در این جزوه تنها به مسائل کلی امامت پرداخته شده است.

۴۰- قلو، عزالدین. در راه خانه خدا. ترجمه جعفر شهیدی. تصاویر از عبدالعزیز فریخه. تهران. دانش نو. ۱۳۵۷. ۲۰۴ ص. ۲۵×۳۴ سانتی متر. مصور. رنگی. نقشه. ۳۹۰۰ ریال.

چاپ کتاب حاضر در سال ۱۳۵۷ خاتمه یافته بود اما توزیع آن توسط بنگاه ترجمه و نشر کتاب به تازگی آغاز شده است. این کتاب که گزارشی مصور از انجام مناسک حج است از نفیس ترین و خوش چاپ ترین کتابهایی است که تاکنون به زبان فارسی انتشار یافته است. صحافی و روی جلد و تصویرهای متعدد کتاب در نهایت ذوق و سلیقه تهیه شده است.

اجتماعی روسیه از اواسط قرن نوزدهم تا پیش از سال ۱۹۱۷ است بحث اصلی کتاب یعنی بررسی تحولات اقتصادی شوروی در دوران پس از انقلاب اکتبر آغاز می‌شود. در این کتاب اوضاع اقتصادی شوروی تا سال ۱۹۵۶ مورد بررسی قرار گرفته است.

زبان

۵۵- عبدالقاهر جرجانی. اسرار البلاغه. ترجمه جلیل تجلیل. تهران. دانشگاه تهران. ۱۳۶۱. ی + ۲۹۰ ص. ۴۷۰ ریال.
عبدالقاهر بن عبدالرحمان الجرجانی ادیب و نحوی ایرانی و از پایه گذاران علوم موسوم به معانی و بیان است. وفات او بین ۴۷۱ تا ۴۷۴ ق. ذکر شده است. از وی اشعاری مختصر نیز به زبان عربی باقی مانده است.

۵۶- عمادی حائری، اسماعیل. گنجینه‌ی ادب یا امثال و حکم رایج در زبان عربی و ترجمه و توضیح آن به فارسی. تهران. [بی‌نا] ۱۳۵۸. ۹۶ ص. ۱۴۰ ریال.

«چون مقصود اصلی از تألیف این رساله بر انگیزتن ذوق و علاقه کسانی بود که تا حدی با زبان عربی آشنائی و با ادب عربی ارتباط و سر و کار دارند سعی و کوشش مؤلف کتاب این بود که به قدر امکان ضرب المثلها و عبارات مفید و پندآمیزی را انتخاب کند که کلمات تشکیلی دهنده آنها عبارات ثقیل و غیر متبادر به ذهن نباشد». (مقدمه اثر)

علوم خالص

۵۷- ژاردن، لوسین. بیونیک (تکنولوژی از جانداران الهام می‌گیرد) ترجمه محمود بهزاد [و] پرویز قوامی. تهران. سروش. ۱۳۶۰. ۲۴۸ ص. مصور. ۵۰۰ ریال.

تشابه واژه بیونیک و بیولوژی (زیست شناسی) بلافاصله انسان را متوجه ارتباط این علم با موجودات زنده می‌کند. این واژه نخستین بار توسط سرگرد جک ای. استیل افسر هنگ هوانوردی نیروی هوایی امریکا به کار برده شد. سرگرد استیل تعریف بسیار واضحی از بیونیک کرده است: بیونیک علم سیستم‌هایی است که شالوده آنها سیستم‌های زنده اند، یا خصوصیت‌های سیستم‌های زنده را دارند، یا به سیستم‌های زنده می‌مانند.

۵۸- سکسل، رومان. اختر فیزیک نسبی (کوتوله‌های سفید و سیاهچاله‌ها). ترجمه رضا منصوری. تهران. دانشگاه صنعتی شریف با همکاری مرکز نشر دانشگاهی. ۲۱۵ ص. مصور.

۳۵۰ ریال.

این کتاب حاوی مسائل اختر فیزیک نسبی با استدلالهای فیزیکی دقیق و بدون توسل به ریاضیات عالی است.

نظر اجمالی: حسین معصومی همدانی. نشر دانش. سال دوم. شماره سوم. فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۱. ص ۸۲-۸۴.
۵۹- شرویدینگر، اروین. حیات چیست؟ و مغز و ماده: ترجمه م. زاهدی. تهران. مولی. ۱۳۶۱. ۱۳۶ ص. ۱۳۵ ریال.

محتوای این کتاب دو سخنرانی از اروین شرویدینگر است. ترجمه کتاب تا حد زیادی نامفهوم می‌نماید.
۶۰- قریب، عبدالکریم (مترجم و تنظیم کننده). انسان در نبرد با طبیعت (مجموعه مقاله‌ها). تهران. هدهد [۱۳۶۱] ۱۹۲ ص. ۱۹۰ ریال.

بیشتر مقالات این کتاب مباحثی در زمینه زمین شناسی است. عنوان بعضی مقاله‌ها عبارت‌اند از: چرا زمین می‌لرزد؟ وضع زمین در ۵۰ میلیون سال آینده، دمای دیرینه، روش شیرین کردن آب دریا، الماس، درباره منشأ زمین و.....

۶۱- کاتن [و] ویلکینسون. شیمی معدنی (شیمی فلزات واسطه). جلد دوم. ترجمه منصور عابدینی، ناصر صادقی، مهدی شفائی. تهران. دانشگاه تهران. ۱۳۶۱. نه + ۴۲۰ ص. جدول. نمودار. ۱۱۸۰ ریال.

۶۲- گودمان، روزه. جبر. جلد اول. ترجمه محمد رضا سلطانیپور [و] وهاب داورپناه. تهران. دانشگاه صنعتی شریف [و] مرکز نشر دانشگاهی. [۱۳۶۱] ز + ۵۹۰ ص. ۹۵۰ ریال.

اصل این کتاب یک جلدی است و دارای ۳۶ فصل است. در چاپ فارسی، برای پرهیز از قطور شدن کتاب، ناشر صلاح دهد که ترجمه ۲۵ فصل اول آن را به عنوان جلد اول و ترجمه ۱۱ فصل باقیمانده را به عنوان جلد دوم در اختیار خوانندگان قرار دهد. کاغذ، چاپ و صحافی کتاب پاکیزه و چشم‌نواز است.

۶۳- هوت، کورین. آیا به راستی مردان از زنان برترند؟ ترجمه محمود بهزاد. تهران. رودکی. ۱۳۶۱. ۱۶۰ ص. مصور. نمودار. ۱۸۵ ریال.

کتاب حاضر که با نام زهاو ماده‌ها در انگلستان انتشار یافته مسئله تفاوت‌های زن و مرد را از دیدگاه‌های کالبد شناختی و فیزیولوژیک و روانشناختی و جامعه شناختی مورد بررسی دقیق قرار داده است.

۲۰۰ ریال.

این کتاب ترجمه‌ای است از بخش دوم يك کتاب. مؤلف در این کتاب به طور خلاصه در باره تعدادی از رصدخانه‌ها که پیش از کشف آمریکا توسط اقوام مایا، ایتکا و دیگران در سرزمین‌هایی نظیر مکزیك، پرو، بولیوی، هندوراس و گواتمالا ساخته شده، توضیحاتی داده است.

۸۶- کمپفر، انگلبرت. سفرنامه کمپفر. چاپ دوم. ترجمه کیکاووس جهان‌داری. ۱۳۶۰. ۲۸۵ ص. مصور. ۹۵۵ ریال.

چاپ اول این کتاب توسط انجمن آثار ملی منتشر شده بود. در چاپ حاضر تجدید نظری به عمل آمده است. کمپفر در زمان صفویه به ایران آمد و سفرنامه وی حاوی اطلاعات جالب و مفیدی در باره این دوران است. تصویرهای کتاب نیز برای خواننده علاقمند جالب توجه است.

۸۷- محمد علی قورخانچی. نخبه سیفیه (در تاریخ و جغرافیای استرآباد) به انضمام بیاض خانوار [و] انفاس مملکت استرآباد با جمع متعلقات و ترانه‌های عامیانه ترکمن (در سال ۱۳۴۹ ق.) گردآورده الکساندر شود زکو. به کوشش منصوره اتحادیه و سیروس سعدوندیان. تهران. نشر تاریخ ایران. ۱۳۶۰. ۱۳۵ ص. ۲۵۰ ریال.

۸۸- مکی، حسین. زندگانی میرزا تقی خان امیر کبیر. چاپ پنجم. تهران. بنگاه ترجمه و نشر کتاب. ۱۳۶۰. ۵۵۹ ص. مصور. ۶۰۰ ریال.

۸۹- نامه‌های پراکنده قائم مقام فراهانی. بخش دوم: نامه‌های مربوط به مأموریت گریبایدوف در ایران و مسائل دیگر در روابط ایران و روسیه. تهران. بنیاد فرهنگ ایران. ۱۳۶۱. دوازده + ۳۹۴ ص. مصور. ۴۵۰ ریال.

۹۰- نوائی، عبدالحسین. اسناد و مکاتبات سیاسی ایران از سال ۱۰۳۸ تا ۱۱۰۵ هـ. ق. به همراه یادداشت‌های تفصیلی تهران. بنیاد فرهنگ ایران. ۱۳۶۰. سی و يك + ۳۳۴ ص. ۴۰۰ ریال.

۷۸- آیتی، محمد ابراهیم. تاریخ پیامبر اسلام چاپ دوم. با تجدید نظر و اضافات و کوشش ابوالقاسم گرجی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۱. ۱۳۶۱ + ۸۳۱ ص. ۸۵۰ ریال. چاپ دوم عیناً از روی چاپ اول افست شده است.

نقد: حسین معصومی همدانی «سیری نو در سیره پیامبر» نشر دانش سال اول. شماره دوم. بهمن و اسفند ۱۳۵۹. ۲۴ ص. ۲۸.

۷۹- اتحادیه (نظام مافی)، منصوره. پیدایش و تحول احزاب سیاسی مشروطیت (دوره اول و دوم مجلس شورای ملی) تهران. گستره. ۱۳۶۱. ۳۸۵ ص. ۷۸۵ ریال.

۸۰- اسمیت، جان ماسون. خروج و عروج سرداران. ترجمه یعقوب آژند. تهران. مرکز فرهنگی علامه طباطبائی. ۱۳۶۱. ۳۲۸ ص. ۳۰۰ ریال.

۸۱- افشار، ایرج. [فراهم آورنده]. خاطرات و اسناد مستشارالدوله صادق (عنوان روی جلد یادداشت‌های تاریخی). مجموعه اول: یادداشت‌های تاریخی و اسناد سیاسی. تهران. فردوسی. ۱۳۶۱. ۳۴۴ ص. مصور. ۴۵۰ ریال.

مستشارالدوله صادق از سیاستمداران دوره قاجار و پهلوی و دارای سمت‌های متعدد در دستگاه دولت بوده است، از این رو خاطرات و یادداشت‌های وی برای محققان و علاقه‌مندان می‌تواند سودمند باشد. از وقایعی که در مجموعه حاضر ذکری از آن به میان آمده می‌توان از: واقعه قتل ناصرالدین شاه، مقدمات توپ بستن مجلس، دستگیری کمیته مجازات و قرارداد ۱۹۱۹ را نام برد.

۸۲- رئیس‌نیا، رحیم. بدرالدین، مزدکی دیگر. تهران. آگاه. ۱۳۶۱. ۱۰۹ ص. ۱۵۰ ریال.

۸۳- غلامحسین خان افضل‌الملک. سفرنامه خراسان و کرمان. به اهتمام قدرت‌الله روشنی زعفرانلو. تهران. توس. ۱۳۶۱. ۲۱۲ ص. ۳۵۰ ریال.

۸۴- فرمانفرمایان، حافظ [فراهم آورنده] سفرنامه حاجی پیرزاده چاپ دوم. جلد اول. از تهران تا لندن. با شرح احوال حاجی پیرزاده و توضیحات از ایرج افشار. چاپ دوم. تهران، بابک. ۱۳۶۰. ۴ + شصت و دو + ۴۹۴ + ۱۱ ص. ۱۷۵۰ ریال. این سفر نامه در سال ۱۳۰۶ هـ. ق. نوشته شده است.

۸۵- کزن، هرمن. رصدخانه‌های پیش از کلمب (در آمریکای مرکزی و جنوبی). تهران. مرکز ایرانی مطالعه فرهنگها. ۱۳۶۰. ۹۰ ص. مصور. نقشه. ۱۸۰ ریال.